HARPUT İÇ KALESİ KAZILARI 2016 YILI ÇALIŞMALARI

İsmail AYTAÇ*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 94949537-160.01.01 (23) sayılı yazısı ile Elazığ İli, Merkez İlçe, Harput İç Kalesi'nde Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Fırat Üniversitesi adına Prof. Dr. İsmail Aytaç başkanlığında yapılan kazı çalışmaları 27.06.2016-28.10.2016 tarihleri arasında sürdürülmüştür. Kazı çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM, Fırat Üniversitesi ve Elazığ Valiliği İl Özel İdaresinin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.[1]

2016 yılı kazı çalışmalarında Bakanlık temsilcisi olarak Malatya Arkeoloji Müzesinden Sanat Tarihçi Samet Erol görev almıştır.

SARAYÖNÜ AÇMALARI

A-1 ve A-2 Açmaları

A-1 açmasında çalışmalara, gerekli iş güvenliği önlemleri alındıktan sonra ilk kez 2016 yılında başlanmıştır. Çalışmalarda, Artuklu Sarayı diye adlandırılan[2] yapının doğu duvar yüzü açığa çıkarılmıştır. Bu yüzde duvar örgü sistemi farklı olup yan yana devrilmiş izlenimi veren düzgün blok taşlar ile yapıldığı görülmüştür.

A-2 açmasında, 1.50 m.lik alanda, tonozlu bir mekân açığa çıkarılmıştır. Mekândaki çalışmalar esnasında; 1.30 m. yüksekliğinde, 0.13 m. genişliğinde, zeminden yüksekliği 0.30 m. olan bir adet mazgal penceresi bulunmuştur. Tonozlu mekânın taş döşeli zeminine, yığıntı toprağın üst seviyesine göre -2.00 m. kodunda ulaşılmıştır (Resim: 1).

* Prof. Dr. İsmail AYTAÇ, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü. Elazığ/TÜRKİYE. iaytac@firat.edu.tr

1 Harcamaların büyük kısmının Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi tarafından karşılanmıştır. Sayın Valimiz, Vali Yardımcılarımız, Rektörümüz, İl Özel İdaresi, İl Kültür Müdürlüğü personeline ve kazı ekibime katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

2 DANIK, E., 2001, 31.

B-2 Açması

Mekân 1

Açmada çalışmalara ilk olarak 2014 yılında başlanmış olup, 2016 yılında devam edilmiştir. -1.60 m. kodunda yapılan sondaj kazısında düzenli sal döşeme bulunmuştur. Sal döşeme dibinde B-2 açması Mekân-2'ye doğru giden bir kanal olduğu tespit edilmiştir. Taş döşemenin devamının bulunması amacıyla bir sondaj kazısı daha yapılmıştır. Taş döşemenin devamına rastlanmadığı için sondaj sonlandırılmıştır.

Mekân 2

B-2 açmasında 2014 yılında çalışmalara başlanmıştır ancak burada zemine ulaşılamadığı için 2016 yılı itibariyle -1.60 m. kodunda çalışmalar tekrar başlatılmıştır. Açmada -2.35 m. kodunda, doğu batı uzantılı bir kanalın varlığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda -3.00 m. koduna gelindiğinde insan kafatası, çene, dişler (3 tane büyük azı dişi, 2 tane küçük azı dişi, 2 tane kesici ön diş), parmak kemikleri, omurga, uzun kaval kemiği(?), gibi parça halinde birçok kemiğe rastlanmıştır (Resim: 2). Bu mekândaki çalışmalar -3.30 m. kodunda sonlandırılmıştır.

B-2 Açması

Sokak

Açmada ilk çalışmalara 2014 yılında başlanmış olup 2016 yılı itibari ile kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Çalışmalar esnasında batı duvar dibinde, içinde 1.70 m. uzunluğunda ahşabı korunmuş bir adet hatıl boşluğuna rastlanmıştır. Hatıl boşluğunun hemen önünde 2.00x2.00 m. ölçülerinde bir sondaj kazısı yapılmıştır. Sondajda, hatılın hemen yanında bir adet büyük gülle bulunmuştur. Sondaj çalışmaları -2.20 m. kodunda sonlandırılmıştır.

C-1 Açması (Kuzey Mekân)

C-1 Açması Kuzey Mekân'da ilk çalışmalar 2015 yılında başlatılmış olup 2016 yılında -0.90 m. kodundan devam edilmiştir. Açma içerisinde toplam 8 adet tandır ortaya çıkarılmıştır. (Resim: 3) Tandır 2-3 ve 4'ün havalandırma sistemleri ortaya çıkarılmıştır. Tandır-6'nın kuzeydoğu yönünde 1.20 m. genişliğinde taş duvar ortaya çıkarılmıştır. Kuzey yönündeki sur duvarının dibinde -2.05 m. kodunda farklı bir döneme ait olduğu düşünülen harçlı duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarın üzerinde 0.10 m. kalınlığında kırmızı toprak tabakasının olduğu görülmüş olup orijinal sur duvarının bu kırmızı toprak tabakasının üzerine yapıldığı düşünülmüştür.

C-1 Açması (Güney Mekân)

C-1 Açması Güney Mekân'da 2015 yılında ilk kazı çalışmalarına başlanmış olup 2016 yılında -0.55 m. kodunda tekrar başlatılmıştır. Güney mekânın ortasında -0.75 m. kodunda doğu-batı uzantılı taş duvara rastlanılmıştır. Mekânın kapı eşiğinde hatıl boşluğuna rastlanmıştır. Mekân içinde -1.20 m. kodunda zemine ulaşılmıştır.

C-1/C-2 Açması Kuzey Ortak Mekân

2015 yılı kazı sezonunda kazısı yapılan bu mekânda birinci zemin bulunmuş, ayrıca Tandır-1 ve Tandır-2'nin varlığı belirlenmiştir. -1.55 m. kodunda, 2.00x2.00 m. ebadında bir sondaj kazısı yapılmıştır. -1.60 m. kodunda Tandır-3 ortaya çıkarılmıştır. Kuzey Mekân' da, Tandır-3'ün önünden başlayıp kapı girişine doğru devam eden ve beş adet künkten oluşan, 1.50 m. uzunluğunda künk sistemi bulunmuştur. Çalışmalar -2.40 m. kodunda tamamlanmıştır. Mekanda açığa çıkarılan tandır 1, tandır 2'nin diğer tandırlardan farklı bir yapıya sahip olduğu ve bu alanda bulunan birbiriyle eşleşmeyen 75 adet cam bilezik parçasından dolayı buranın bir cam fırını olabileceği düşüncesi oluşmuştur.[3]

C-1/C-2 Açması Güney Ortak Mekân

Açmada ilk olarak 2015 yılında kazı çalışmaları yapılmış olup ilk zemin tabakası bulunmuş fotoğraflanmış çizimleri alınmıştır. -1.55 m. kodunda 2.00x2.00 m. ölçülerinde yeni bir sondaj kazısı yapılmış, batı duvar dibinden başlayan büyük blok taşlarla örülmüş 1.10x3.70m. ölçülerinde bir duvar açığa çıkarılmıştır.-2.40 m. kodunda, iki sıra halinde sal taşlı zemin ortaya çıkarılmıştır. Sal taşın bozulmuş olduğu alanda zemine sabitlenmiş fıskiye(?) olarak düşünülen bir metal aksam bulunmuştur.

C-2 Açması Kanal-Banyo-Hela

Bu alanda çalışmalar ilk olarak 2015 yılında başlamış olup 2016 yılında -0.80 m. kodundan çalışmalar yeniden başlatılmıştır. Hela ve banyodan bağımsız kuzeydoğu köşedeki ara (kanal) mekânda bir kanal sistemiyle karşılaşılmıştır Kanalın uzunluğu 1.60 m., genişliği 0.45 m.dir. Seviye kodu -1.20 m. olan ara (kanal) mekânın sal taşlardan oluşan zemini ortaya çıkarılmıştır.

---

[3] İsmail AYTAÇ ve Emre TAŞTEMÜR tarafından cam fırını olduğuna dair bir makale yayın aşamasındadır.

Düzgün sal döşemenin -1.50 m. kodunda zemini bulunan banyo bölümünde de devam ettiği görülmüştür. Banyonun güney duvarı, daha önce C-2 Açması sondaj (fosseptik çukuru) bulunan kemer görünümlü yapıya açılmıştır. Bu gider, rögar görevi görüp banyo ve heladan gelen pis suyu, C-2 Sondaja (fosseptik çukuru) döktüğü tahmin edilmektedir.

C-3 Mekân-1

Mekândaki çalışmalar 2015 yılı kazı sezonunda yarım kalmış ve 2016 yılı kazı sezonunda -1.90 m. kodundan devam edilmiştir. Mekânın güney duvarı boyunca devam eden taş örgülü bir seki açığa çıkarılmıştır. Mekânda -4.00 m. kodunda tabanı ortaya çıkarılmıştır. Kısmen bozuk olan taban, güneyden kuzeye doğru eğimli şekilde uzanmaktadır.

C-3 Açması Mekân-2

2015 yılında -1.90 m. kodunda bırakılan çalışmalar, 2016 yılında devam etmiştir. Mekân-1'de güney duvarı boyunca devam eden taş örgülü sekinin Mekân-2 de de devam ettiği görülmüştür. -2.40 m. kodunda zemin açığa çıkarılmıştır.

C-3 Açması Mekân-3

Mekânda çalışmalar ilk olarak 2015 yılında başlamış olup 2016 yılında -1.50 m. kodundan devam edilmiştir. 1.90 m. kodunda bozuk zemin dokusu ile karşılaşılmıştır. Ayrıca taban seviyesinde üç adet farklı boyutlarda tandırlar ortaya çıkarılmıştır. Kuzeydoğu duvarı dibinde bir adet ocak bulunmuştur. Batı duvarı dibinde bir sondaj (Sondaj 1) kazısı yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan sondaj neticesinde mekânın kuzeydoğu duvarı örgüsünün farklı olduğu gözlemlenmiştir. Duvarın alt tarafı sıvanmış blok taştan oluşurken üstü ise yan yana devrilmiş görünümü veren taş sırasından oluşmaktadır. Sondajda -3.20 m. kodunda ana kaya açığa çıkmıştır.

5. Bölge F-1/F-2 Güneybatı Mekân

2015 yılında sondaj kazısı yapılan mekânda 2016 yılında yeni bir sondaj daha kazısı yapılmıştır.-1.40 m. kodunda 1.20 m.x0.72 m. ölçülerinde ocak olduğu düşünülen bir yapı tespit edilmiştir. Mekânın güney duvarı ile batı duvarının kesiştiği noktada 0.80x0.72 m. ölçülerinde soğukluk (?) olarak tahmin edilen bir alanın varlığı açığa çıkarılmıştır. Mekânının kuzey bölümünde -1.10 m. kodunda yeni bir sondaj yapılmıştır. -1.35 m. kodunda 3.25 X 3.75 m. ölçülerinde bir kürsü başı[4] ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Koridor

[4] Kürsübaşı geleneği için; SUNGUROĞLU, İ., 1968, C.4, 276.

alanında yapılan çalışmalarda -1.80 m. kodunda tabana ulaşılmıştır. Mekanda 2 adet tandır açığa çıkarılmış olup çalışmalar -2.10 m. kodunda sonlandırılmıştır.

F-2 Açması Sarnıç İçi

2015 yılında -3.45m. kodunda sonlandırılan, F-2 Açması Sarnıç içinde çalışmalar 2016 yılında aynı kodda yeniden başlatılmıştır. Sarnıç içindeki çalışmanın amacı dolgu toprağı boşaltıp zemin dokusuna ulaşmak olmuştur. Taban yer yer horasan harçlı olup orta kısmında 0.80 m. çapında 0.25 m. derinliğinde bir mil çukuru tespit edilmiştir. Sarnıcın ölçüleri; taban çapı 5 m., ağız çapı 1 m. zeminden yüksekliği ise 3.55 m. olup konik formlu olduğu tespit edilmiştir.

Urartu Sarnıcı Havalandırma Sondajı

2016 yılı kazı sezonunda Urartu Sarnıcı'nın[5] havalandırma boşluğunun bulunması için 6.00x8.00 m. ölçülerinde bir sondaj kazısı yapılmıştır. Açmanın batı tarafında horasan harçlı tonozlu mekân olduğu tespit edilmiştir. Tonozlu mekânda -4.80 m. kodunda havalandırma boşluğunun ağız kısmı bulunmuştur (Resim: 5).

Küçük Buluntular

1.Bölge Sarayönü Açmaları

Sarayönü açmalarında yapılan çalışmalarda; B-2 Açması Mekân 2'den çıkarılan 19. yüzyıl Nurnberg üretimi pirinçten yapılmış jeton[6], C-1 Açması kuzey mekândan çıkarılan Rumi süslemeler ve hayat ağacı motifinin yer aldığı alçı parçaları[7] (Resim: 6 a-b) çıkarılmıştır. 1. Bölge (Sarayönü) açmalarında yoğun olarak sırlı-sırsız seramiklerin yanı sıra C-3 Açması Mekân 1'de balık figürlü tüme yakın tabak (Resim: 7) bulunmuştur. Ayrıca birçok metal obje, cam parçaları, tütün lülesi ve cam bilezik parçaları, kemik saç iğnesi[8], iki tanesinin sap kısmı ahşap olmak (Resim: 8a-b) değişik tipte ok uçları, kandil parçaları, mancınık taşları, cam boncuklar, taş ağırşak, doğal taş amulet (Resim: 9) ve sikkeler diğer buluntular arasındadır. Bu sikkelerden C-1/C-2 Açması Kuzey Ortak Mekânında çıkarılan Artuklu Dönemi'ne

5 SEVİN, V., 2011, 220-229.
6 Benzer örnekler için bakınız; ÖĞÜN, ÇİZMELİ Z., 2013, 433-437.
7 Benzer örnekler için bakınız; ÖNEY, G., 1968, 25-50.
8 Benzer örnekler için bakınız; AYTAÇ,İ.,2016, 579.

ait olan bakır sikke[9] (Resim: 10a-b), Hicri 576 (Miladi 1180) yılına tarihlendirilmektedir. Sikkenin ön yüzünde ortada tahta oturan, sağ elinde kürevi obje tutan, bir hükümdar figürü ve iki yanında melekler tasvir edilmiş olup arka yüzünde 3 satırlık yazı bulunmaktadır.

5. Bölge Açmaları

5.Bölge açmalarında; sırlı-sırsız seramik parçalarının yanı sıra F-2 Açması Sarnıç içinden çıkarılan insan yüzü tasvirli kaide[10] (Resim: 11), metal objeler, düğmeler, F-2 Açması Sarnıç içinden çıkarılan ve tüme yakın tütün lülesi parçaları[11], deniz kabuğu, ok uçları, bilezik parçaları, F-1/F-2 Açması Güneybatı Mekândan çıkarılan sedeften yapılmış Hz. Meryem tasvirli kolye ucu (Resim: 12), boncuklar, cam parçaları, ağırşak, kandil, düğmeler, kemik oyun zarı (Resim: 13), jeton, ağırşak bulunmuştur.

Değerlendirme – Sonuç

2016 yılı çalışma sezonunda 1. Bölge (Artuklu Saray Önü) çalışmalarında A-2 açmasında bir tonozlu mekan ve mazgal penceresi açığa çıkarılmıştır. Günümüzde bu mazgal penceresinin batı yönünün arkasında Dulkadiroğulları Dönemine ait ve halen mevcut batı sur duvarı bulunmaktadır. Bu da tonozlu saray yapısının daha eski, mevcut batı cephesinin ise daha sonradan yapıldığını göstermektedir. C-1 açması Kuzey Mekânda bulunan hayat ağacı bezemeli alçı süsleme parçaları alanın Selçuklu Dönemine ait bir kamu yapısının varlığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca C-1 Kuzey Mekanda 8 adet tandırın açığa çıkarılması mekanı diğer açmalardan farklı değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. C1,C2 açmalarında ortak mekanda açığa çıkarılan tandır 1, tandır 2'nin diğer tandırlardan farklı bir yapıya sahip olduğu ve bu alanda bulunan birbiriyle eşleşmeyen 75 adet cam bilezik parçasından dolayı buranın bir cam fırını olabileceği düşüncesi oluşmuştur.

2015 yılında, 5. Bölge F-2 açmasında bulunan sarnıç 2016 yılında tamamen açılmıştır. Sarnıcın su depolama işlevinin yanı sıra gıda maddelerinin saklandığı karlık (soğuk hava deposu) olabileceği de düşünülmektedir. 5.

---

9 Karşılaştırmalar için bakınız; TEKİN, O., 2009, 95; ARTUK, İ.-ARTUK, C., 1993, 76; ŞENTÜRK, Ş.-JOHNSON, B., 1994, 29.

10 Benzer örnekler için bakınız;. AYTAÇ, G., 2010, e-dergi; ÖNEY, G., 1983,s: 86-112, AYTAÇ, İ., 2017, s:203.

11 Benzer örnekler için bakınız; BAKLA, E. 2007; Simpson, 2009, s:67.

Bölge Osmanlı Mahallesi için restorasyon projesi aşamasına gelinmiş olup 2018 yılı içinde uygulanması planlanmaktadır.

Urartu Sarnıcı havalandırma boşluğu temizlenmiş ve tehlike yaratmaması için üzeri modern sac sistemi ile kapatılmıştır. Arazi çalışmaları ile eş zamanlı yürütülen atölye çalışmalarında eserler malzeme gruplarına göre tasnif edilmiş, fotoğraflanmış, mimari rölöveler çıkarılmış, eserlerin el ve digital çizimleri yapılmıştır. Ayrıca buluntu grupları için geniş bir arşiv taraması gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

ARTUK, İ-ARTUK, C., 1993, *Artukoğulları Sikkeleri,* Sümer Kitabevi, İstanbul.

AYTAÇ,G., **"**Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki Artuklu-Selçuklu Seramikleri", NEWWSA, *e-Journal of New World Sciences Academy*,2010, Volume: 5, Number: 4, Article Number: 4C0059, s;506-525.

AYTAÇ.İ., 2016, "Harput İç Kalesi Kazıları 2015 yılı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları c:3, s:563-579.*

AYTAÇ, İ.,2017. "Harput İç Kalesi Kazısı 2014 Yılı Arkeolojik Buluntuları / Archeological Artifacts Of 2014 Harput Inner Castle Excavation", *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Tahsin Aktaş Armağanı)* Volume 12/1, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11585, p. 191-210.

BAKLA, E., 2007, *Tophane Lüleciliği,* Antik A. Ş. Kültür Yayınları, İstanbul.

DANIK, E., 2001, *Ortaçağ'da Harput,* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÖĞÜN, ÇİZMELİ, Z., 2013, "Hadrianopolis Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Nürnberg Jetonları", *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı*, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, s:433-437.

ÖNEY, G., 1968, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Belleten, cilt; 32, sayı; 125, sayfa;25-50.*

ÖNEY, G., 1983, Bir Grup Selçuklu Seramiğinde İnsan Tasviri, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, c. II, Sayı, II, s. 86-112, İzmir.

SEVİN, V., 2011, *Harput Kale Mahallesinde Osmanlı Yaşamı*, Ege Yayınları, İstanbul.

SIMPSON, J.St., 2009, "The Archeology Of the Clay Pipe in the Near East", Al Rafidan. *Journal of Western Asiatic Studies XXX: 67-75.*

ŞENTÜRK, Ş-JOHNSON, B (yay. haz.)., 1994 *"Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar" Beylikler Dönemi Sikkeleri*, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul.

TEKİN, O., 2009, *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çok Kültürlülük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Resim 1: A-2 Açmasında çıkarılan tonozlu mekan.

Resim 2: B- 2 Açması Mekân 2'de çıkan insan kemikleri.

Resim 3: C-1 Açması Kuzey Mekân'da çıkarılan tandırların genel görünümü.

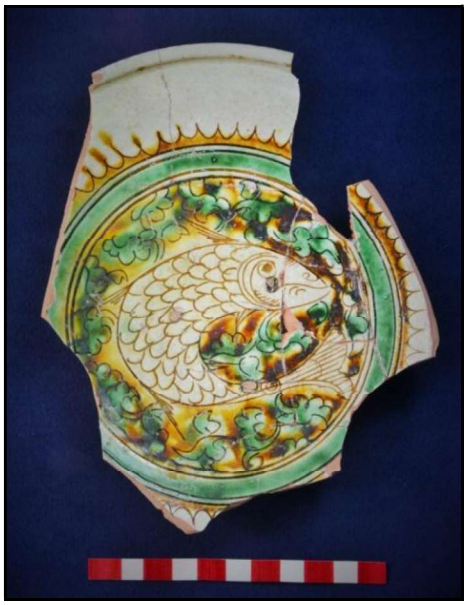
Resim 4: 5. Bölge F-1/ F-2 Açmasında çıkarılan kürsü başı.

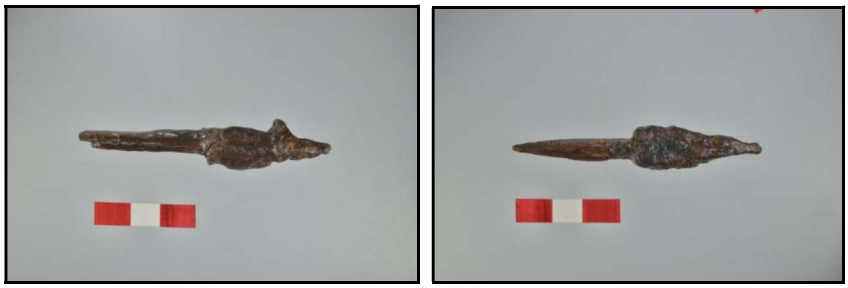

Resim 5: Urartu Sarnıcı Havalandırma Sondajında çıkarılan havalandırma boşluğu.

Resim 6 a-b: C-1 Açması Kuzey Mekan'dan çıkarılan alçı parçaları.

Resim 7: C-3 Açması Mekân 3'te çıkarılan tabak.

Resim 8 a-b: C-3 Açması Mekan 1'den çıkarılan ahşap saplı ok uçları.

Resim 9:C-3 Açması Mekan 3'ten çıkarılan amulet(?).

Resim 10 a-b: C-1/C-2 Açması Kuzey Mekân'dan çıkarılan sikkenin ön ve arka yüzü.

Resim 11: F-2 Açması Sarnıç içinden insan yüzü tasvirli kaide parçası.

Resim 12: F-1/F-2 Açması Güneybatı Mekândan Hz. Meryem tasvirli kolye ucu.

Resim 13: F-1/F-2 Açması Güneybatı Mekan'da Tandır 1 içinden bulunan kemik zar.